

EGYPERCESEK

A.Gergely András

Jelkép-örökség – a nép tudása mint emlékezet

Az emlékezetkultúra pusztuló mikro-univerzumainak és a hirtelenjében terjengő tudások ellenszereként teret nyerő emlékezetkutatásoknak sajátos világára utalni, avagy hát e világ tudományos aspektusaira figyelemmel lenni ma már az etnológia muszáj-feladata. A népi emlékezet, a folklór-bázis, a narratív identitások, elbeszélte valóságvilágok és értelmezett históriák új korszaka annyiban következett el mai mindennapjainkban, hogy talán sosem is volt teljes az értékelő fölmérésük, de korunk szemléleti komplexitása bőven hozzájárult ahhoz, hogy a *folk-lore* (a „nép tudása” angol értelmében) bár mindig is a népi kultúra valamiféle teljességének örökségét vágyta föltárni, csak hogy ennek sosem jutott a végére, s most immár ki is mondta ezt. A kimondás lényegi feladatát vállalva, egyúttal élő közösségek folklorikus anyagának respektálását szorgalmazva képződött meg az a tudástartomány, melynek körvonalazásával, megnevezésével, gyakorlati vizsgálatával Hoppál Mihály köteleződött el már a hatvanas években, amikor a népi gyógyítással kezdett foglalkozni, s elköteleződése mindmáig tart, amikor „a kultúrában a folklór mint kollektív emlékezet”, felhalmozott és megőrzött tudás nyomába ered *Folklór és emlékezet* című válogatott tanulmánykötetének lapjain.¹ A kötet nem monografikus meglepetés, hanem rétegzetten épülő tanulmány-válogatás, mintegy oldalanként sajátlagos nívókkal, egészében is innovatív tónusban, s valamelyest magát az európai folklórhagyományt is érzékenyen kezelve-körvonalazva.

E kezelési körvonalak része immár – mint a Bevezetőben is jelzi Hoppál –, hogy mostanság nemcsak újabb folklorista nemzedék nőtt már fel a kötet legkorábbi írásait követően, hanem maga a föltárási feladat is javarészt megváltozott: az angol és francia terminológiai vita okán még az UNESCO sem használja a régies tartalmú népi tudás-fogalmat, hanem „szellemi kulturális örökség” műszóval írja körül mindazt, amit a kétezres évek előtt „*Folklór és közösség*” címen válogatott tanulmánykötettel lehetett körvonalazni (ahogyan tette ezt Hoppál is 1998-ban), majd *Folklór és hagyomány* kötetnyi írásában folytatta ezt a törekvést (2005), s nyomában a *Hiedelem és hagyomány* témaváltozatot jelölte meg saját kutatói útjaként (2006), hogy ez évtizedek összegző-áttekintő írásaiban a *folklórról mint*

¹ Európai Folklór Intézet, Budapest, 2011., 220 oldal

a kultúra emlékezetéről gondolkodjon inkább. Így alakult ki e kötet szellemi örökségre fókuszáló körvonala, a beleválogatott írások tematikusan építkező rendje, s maga a problematika is: a hiedelem-rendszerek mechanizmusainak logikáját, „genetikáját” követve arra ismert rá a Szerző, hogy a térben és időben is igen nagy távlatokat átfogó hasonlatosságok mintegy (ön)azonosítási lehetőségként működnek, s bizonyos elemkapcsolatok, motívumok rendre úgy mutatkoznak inkább, mint valamely „lehetetlenségnek” tűnő asszociációk, vallási-mitológiai képzetek, divatok és átvételek, szertartások és narratív készletek úgy örökítődnek tovább, hogy abból szélesebb tömegek mindennapi létvilágának szervező mechanizmusai olvashatók ki immár. Nem használja itt a kifejezést, de alighanem a kultúra morfológiájára gondol, amikor etnikus jelképek, sztereotípiák, önszabályozó mechanizmusok identitás-formáló hatását nemcsak nemzeti jelképtár megformálásában, hagyománytartás és örökítés logikáinak „tervrajzában”, kommunikatív jel-együttesek alkalmazási módjaiban vagy előfordulási párhuzamaiban fedezi föl a kulturális sokszínűség elemeit, praktikumát, kapcsolási mechanizmusait, grammatikáját. Nem véletlen tehát, hogy a kötet a folklórkutatás kulturális emlékezeti momentumait áttekintő első fejezet a magyar ősvalláskutatásban fölfedezhető mitológiai elemeket mint a mitológia és hitvilág lenyomatait tartalmazza (15-27. oldal), majd egy rész tanulmányban Attila temetésének európai és hazai történetírási tükrét tisztogatja meg a régészeti és mítoszkutatási tudásanyag motivikus készletével (28-45.), hogy erre folklórgyűjtési párhuzamként Sebestyén Gyula munkásságával adjon illusztráló példát *a folklór mint történelmi emlékezet* aspektusából (46-56.). A hagyománytartó kulturális longue durée folyamatok ekképpen felvezetése szolgál a második blokk írásaihoz előképként, hisz itt már saját terepkutatási anyagi révén az amerikai magyarok két kutatási terepen elvégzett három nemzedéknyi tudáskészletét mutatja meg a közösségi tudás tárházának emlékezeti momentumaira építve (59-112.).

Az emlékezet és kultúra „hordozható” örökségként megjelenése, tartósítása, használata, sőt szimbolikus elemzések ezekre épülő sokféle motívumkincset és jelenség-lenyomatot tükröző természetrajza izgalmasan bomlik ki ezekben a rész tanulmányokban is. Mindet talán nem részletezhetem, de kiemelni érdemes például a vizuális örökség tematikáját, ahogyan az etnikus jelképek megjelennek mint egy kulturális enciklopédia elemei, vagy az európai népek jelképtára visszatükröződik a kulturális örökség kivándorlók közegében megjelenő lenyomataiból, családi fotókból, események elbeszéléséből és vizuális

ábrázolási eszköztárából, a családi vagy a vallási élet szertartási vagy rituális örökségi teréből. Ez a kivándorolt örökség még részben tükröződik, ám ki is egészül a nemzeti történelem kulturális identitás-mezőiből, 1956 emlékezetéből vagy a fejfa-állítás szertartásaiból felfénylő jelképtárból is, ahogyan a harmadik fejezet (115-142.) elbeszélés-anyagában megmutatkozik. Hoppál itt az emlékezés és felejtés közötti határmezsgyén jár, a kollektív amnéziát is szóba hozza, mely éppúgy része az átörökítés megoldásainak, mint a testvéri összetartozás tudata, az ünnepi ujjongás vagy a vigasztalan múlt-tudat.

Talán nem véletlen, hogy fejfák sok helyütt nemzetiséget jelző szerepkörben megőrző vagy kreáló szándék éppenséggel '56-ra is kivetül, a nemzeti jelképtárat kiegészíteni hivatott mitikus funkció a nemzeti és etnikus összetartozás erejévé szimbolizálódik, s erre a „kulturális örökség és etnopolitika” alapkérdésre rakódik az etnográfia helyi hagyományhoz kapcsolódó, a nemzetépítés társtudományok felől is erősített kulturális háttéranyaga, mely a hiedelmek rendszerétől a lokális hagyományok szerepén át a regionalitás érték-mivoltát és a globalizáció korában a nemzeti alapú világrépre rátelepedő kognitív térképek, szemiotikai tárházak, tudás-alapú tervezési javak felhalmozódása mellett mindezek kölcsönhatásait is föltárni hivatott vállalkásban találja meg kutatási feladatát (145-202.). Erre épül a helyi hagyományfeltárára és összehasonlító európai kitekintésre vállalkozó intézmény alapításának, kialakításának és tevékenységének összefoglalóját tartalmazó Európai Folklór Intézet mint örökségmegőrző funkciójú intézmény rövid történeti bemutatása (az alapítás körülményeitől a kutatások tematikáin át a – ma már tudjuk – részbeni vagy fenyegetően közeledő megszűnéséig). Hoppál, mint ez intézmény kimódolója és vezetője ennek a sikertelennek bizonyult – és azóta igencsak más irányba fordult, átpolitizálódott és nemzetpolitikai arculatot öltő – örökségmentésnek itt mintegy hattyúdalát fogalmazza meg *A szellemi kulturális örökség megőrzése* című tanulmányban (175-202.), amely nekrológgá vált azóta. A megőrzést sem őrizték meg, nemhogy az intézetet...

Mármost épp ezért az évtizedek folklorisztikai, szemiotikai, etnológiai és kultúramentési örökségvédelem ily mérvű hanyatlásával szemben Hoppál *Utóhangja* már nem a „népi tudás” tudásának fájdalmas búcsúszavait őrzi, hanem talán a merész előre-menekülés programos célképzetét hordozza, midőn a kötet záró fejezetében egy konferencia-előadás

jegyében a kultúratudomány jövőjét, a vizsgálódási irányok és trendek jövőképét, a kultúrákra leselkedő veszélyek állapot-ábráit vonultatja föl, talán arra a szentenciára is vállalkozva, hogy „közös talán ... a kulturális emlékezet, a kulturálisan összetartozó embercsoportok működésének mechanizmusait” megérteni próbálni egyként feladata a szemiotikának, etnológiának, folklorisztikának, kulturális antropológiának – vagyis az etno-tudományok jövőbeli tevékenység-sorának. A hagyomány-alapú társas tudás és a „globalizáció mint emberarcú folyamat” kimódolói talán épp abban társak és ellentétpárok, hogy a lokális értékek megmaradása, újrakeletkezése vagy újraértékelése nélkül a mindennapi kultúra mint olyan merül a feledés homályába, a hagyománytisztelet és az éltető helyi közösségek megmentő funkciója ezért többlet-szerepet kell magára vállaljon, hogy egyáltalán még maradhassanak identitások az (ön)tudatlan, de szándékolt feledés korszakában is.